

SURXONDARYO VILOYATI ARXIV TIZIMINING SHAKLLANISHI VA TARAQQIYOT BOSQICHLARI

Denov tadbirkrolik va pedagogika instituti talabasi

Islomiddinova Farangiz Asqarali qizi

Email: Islomiddinovafarangiz23@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada Surxondaryo viloyati arxiv tizimining shakllanishi, rivojlanish bosqichlari hamda bugungi kundagi faoliyati tahlil qilinadi. Viloyatda arxiv ishining tashkil etilishi, davlat arxivlari tarmog‘ining kengayishi, hujjatlarni saqlash va ulardan foydalanish tizimi yoritilgan. Shuningdek, arxiv sohasida amalga oshirilayotgan islohotlar, raqamlashtirish jarayonlari va ularning tarixiy merosni asrashdagi ahamiyati ochib berilgan.

Kalit so‘zlar: Surxondaryo viloyati, arxiv tizimi, davlat arxivi, arxiv fondlari, hujjatlar, saqlash, raqamlashtirish, tarixiy manbalar, arxiv ishi, islohotlar.

Аннотация: В данной статье рассматриваются этапы становления и развития архивной системы Сурхандарьинской области, а также ее современное состояние. Освещаются вопросы организации архивного дела в регионе, расширения сети государственных архивов, хранения документов и их использования. Особое внимание уделено реформам в архивной сфере, процессам цифровизации и их значению для сохранения исторического наследия.

Ключевые слова: Сурхандарьинская область, архивная система, государственный архив, архивные фонды, документы, хранение, цифровизация, исторические источники, архивное дело, реформы.

Annotation: This article examines the formation and development stages of the archival system of Surkhandarya region and analyzes its current activities. The study highlights the establishment of archival institutions, the expansion of the state archives network, document preservation, and access to archival materials. Particular attention is

paid to reforms in the archival sector, digitization processes, and their role in preserving historical heritage.

Keywords: Surxandarya region, archival system, state archive, archival fonds, documents, preservation, digitization, historical sources, archival science, reforms.

Kirish: O‘zbekiston hududida arxiv ishining markazlashgan tizimi XX asrning 20-yillaridan shakllana boshlagan bo‘lsa, Surxondaryo viloyatida arxiv tizimining tashkil etilishi viloyatning ma‘muriy-hududiy birlik sifatida tashkil topishi bilan bevosita bog‘liqdir. Surxondaryo viloyati 1941-yil 6-martda tashkil etilgan bo‘lib, shu yilning o‘zida viloyatda arxiv ishini yo‘lga qo‘yish maqsadida Ichki ishlar xalq komissarligi tarkibida Surxondaryo viloyat arxiv bo‘limi tashkil etildi. Dastlab arxiv bo‘limida atigi ikki shtat birligi – bo‘lim boshlig‘i va inspektor faoliyat yuritgan hamda bo‘lim bir xonada joylashgan edi. Viloyat arxiv tizimining dastlabki tarkibi bir viloyat davlat arxivi va olti tuman arxividan iborat bo‘lgan. Ushbu muassasalarning asosiy vazifasi davlat boshqaruvi organlari, korxonalar va tashkilotlar faoliyati natijasida vujudga kelgan hujjatlarni yig‘ish, hisobga olish va saqlashdan iborat edi. Ikkinchi jahon urushi yillarining murakkab sharoitlariga qaramay, arxiv fondlarini shakllantirish va saqlash ishlari davom ettirildi. Mustaqillik yillarida mamlakatda arxiv ishini isloh qilish bo‘yicha qator chora-tadbirlar amalga oshirildi. Natijada arxiv muassasalarining moddiy-texnik bazasi mustahkamlandi, hujjatlarni saqlash sharoitlari yaxshilandi hamda arxiv fondlaridan foydalanish imkoniyatlari kengaydi. Zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining joriy etilishi arxiv hujjatlarini raqamlashtirish, elektron ma‘lumotlar bazalarini yaratish va tarixiy merosni kelajak avlodlarga yetkazishda muhim omil bo‘lib xizmat qilmoqda. Bugungi kunda Surxondaryo viloyati arxiv tizimi viloyat tarixiga oid qimmatli hujjatlarni saqlovchi, ularni ilmiy muomalaga kirituvchi hamda fuqarolarning ijtimoiy-huquqiy so‘rovlarini ta‘minlovchi muhim muassasalardan biri hisoblanadi. Viloyat arxivlarida saqlanayotgan hujjatlar Surxondaryo vohasining siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy taraqqiyotini o‘rganishda muhim manba vazifasini bajaradi.

Asosiy qism: Surxondaryo viloyati arxiv tizimining shakllanishi viloyatning ma‘muriy-hududiy birlik sifatida tashkil etilishi bilan chambarchas bog‘liqdir. SSSR Oliy

Soveti Prezidiumining 1941-yil 6-martdagi farmoniga muvofiq Surxondaryo viloyati tashkil etildi. Viloyat tarkibiga Termiz shahri hamda Boysun, Denov, Jarqo‘rg‘on, Sariosiyo, Sherobod, Sho‘rchi va Termiz tumanlari kiritilgan. Viloyat tashkil etilishi munosabati bilan yangi davlat boshqaruv organlari qatorida Ichki ishlar xalq komissarligi tizimida Surxondaryo viloyat arxiv bo‘limi ham tashkil etildi. Arxiv bo‘limida dastlab faqat boshliq va inspektordan iborat 2 ta shtat birligi faoliyat yuritgan. Bo‘lim uchun atigi bitta xona ajratilgan bo‘lib, arxiv ishlarini tashkil etish nihoyatda cheklangan moddiy sharoitlarda amalga oshirilgan. 1941-yilda viloyat arxiv tizimi tarkibida 1 ta viloyat davlat arxivi va 6 ta tuman arxivi faoliyat boshladi. Ushbu muassasalarning asosiy vazifasi davlat organlari, korxonalar va muassasalarda yaratilgan hujjatlarni yig‘ish, davlat hisobiga olish hamda ularning saqlanishini ta‘minlashdan iborat edi. Ikkinchi jahon urushi yillarida arxivlar faoliyati murakkab sharoitda olib borildi. Kadrlar yetishmasligi, moddiy texnik vositalarning kamligi va saqlash joylarining torligi arxiv ishiga salbiy ta‘sir ko‘rsatgan. Shunga qaramay, viloyat tashkilotlari faoliyati davomida yaratilgan hujjatlarni qabul qilish va fondlashtirish ishlari to‘xtatilmagan. Aynan shu davrda Surxondaryo viloyati tarixiga oid dastlabki arxiv fondlari shakllantirildi. 1950–1980-yillar davomida viloyatda qishloq xo‘jaligi, irrigatsiya, sanoat, ta‘lim va madaniyat sohalarining rivojlanishi natijasida hujjatlar hajmi keskin ortdi. Bu esa arxiv fondlarining kengayishiga olib keldi. Arxivlarga topshirilayotgan hujjatlar sonining ko‘payishi saqlovxonalarni kengaytirish, fondlarni tizimlashtirish va hujjatlarga ilmiy-ma‘lumotnoma apparatini yaratish zaruratini yuzaga keltirdi. Shu davrda arxiv muassasalari viloyat tarixiga oid qimmatli hujjatlarni saqlovchi markaz sifatida shakllandi. 1960-yil 25-yanvarda Surxondaryo viloyati Qashqadaryo viloyati bilan birlashtirildi va natijada arxiv tizimida ham ma‘lum tashkiliy o‘zgarishlar yuz berdi. Biroq 1964-yil fevral oyida Surxondaryo viloyati qayta tiklangach, viloyat arxiv tizimi ham mustaqil faoliyatini davom ettirdi. Bu davrdan boshlab viloyat arxivlari hudud tarixiga oid hujjatlarni markazlashgan holda saqlash va ulardan foydalanishni tashkil etuvchi muhim muassasalarga aylandi. 1991-yilga kelib Surxondaryo viloyati arxiv tizimi o‘nlab fondlar, minglab yig‘majildlar va ko‘plab tarixiy hujjatlarni o‘zida mujassam etgan yirik hujjat saqlash tizimiga aylandi. Ushbu fondlarda sovet davri boshqaruvi, qishloq

xo'jaligi, sanoat, ta'lim, sog'liqni saqlash va madaniyat sohalariga oid qimmatli tarixiy manbalar jamlangan bo'lib, ular bugungi kunda ham viloyat tarixini o'rganishda muhim manba hisoblanadi.

1991-yilda O'zbekiston Respublikasi davlat mustaqilligiga erishgach, arxiv sohasida ham tub islohotlar amalga oshirildi. Sobiq ittifoq davrida asosan ma'muriy boshqaruv ehtiyojlariga xizmat qilgan arxivlar endilikda milliy tarixiy merosni saqlash, fuqarolarning huquq va manfaatlarini ta'minlash hamda ilmiy tadqiqotlarni manbalar bilan ta'minlash vazifalarini bajara boshladi. Shu davrdan boshlab Surxondaryo viloyati arxivlarida fondlarni qayta tizimlashtirish, hujjatlarni ilmiy tavsiflash va ulardan foydalanish samaradorligini oshirish ishlari keng ko'lamda olib borildi. Mustaqillikning dastlabki yillarida arxiv muassasalarining moddiy-texnik bazasini mustahkamlashga alohida e'tibor qaratildi. Viloyat davlat arxivi va tuman arxivlarida hujjatlarni saqlash sharoitlarini yaxshilash maqsadida saqlovxonalar ta'mirlandi, yangi javonlar va yong'inga qarshi himoya vositalari bilan jihozlandi. Natijada hujjatlarning uzoq muddat saqlanishini ta'minlash imkoniyatlari kengaydi. 2000-yillardan boshlab Surxondaryo viloyati arxivlarida fuqarolarning ijtimoiy-huquqiy so'rovlarini bajarish hajmi sezilarli darajada ortdi. Pensiya tayinlash, mehnat stajini tasdiqlash, ish haqi va ta'limga oid ma'lumotlarni aniqlash bo'yicha murojaatlar arxivlar faoliyatining muhim yo'nalishiga aylandi. Bu esa arxiv hujjatlarining nafaqat tarixiy, balki amaliy ahamiyatga ham ega ekanligini ko'rsatdi. Mustaqillik yillarida Milliy arxiv fondini boyitish ishlari ham davom ettirildi. Viloyatdagi davlat organlari, korxonalar, ta'lim va madaniyat muassasalarida yaratilgan hujjatlar muntazam ravishda davlat saqloviga qabul qilindi. Natijada fondlar tarkibi yangi hujjatlar bilan boyib bordi va Surxondaryo vohasining siyosiy, iqtisodiy hamda madaniy taraqqiyotini aks ettiruvchi manbalar hajmi kengaydi. 2010-yillarga kelib arxiv ishiga axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etish jarayoni boshlandi. Hujjatlarni elektron hisobga olish, fondlar to'g'risidagi ma'lumotlarni raqamli bazalarda yuritish va elektron xizmatlarni rivojlantirish bo'yicha ishlar amalga oshirildi. Bu esa arxiv ma'lumotlaridan foydalanish tezligi va sifatini oshirishga xizmat qildi. Mustaqillik yillarining yakunlariga kelib Surxondaryo viloyati arxiv tizimi tarixiy hujjatlarni saqlash

bilan bir qatorda, ilmiy tadqiqotlar, fuqarolarning ijtimoiy-huquqiy ehtiyojlarini qondirish hamda tarixiy merosni targ'ib etishda muhim o'rin egallovchi zamonaviy muassasaga aylandi. Arxiv tizimining moddiy bazasi, fondlar hajmi va xizmat ko'rsatish sifati sovet davriga nisbatan sezilarli darajada rivojlandi.

XXI asrning ikkinchi o'n yilligidan boshlab O'zbekistonda arxiv sohasini modernizatsiya qilish va raqamlashtirish jarayonlari jadallashdi. Bu jarayon Surxondaryo viloyati arxiv tizimida ham o'z aksini topdi. Arxiv muassasalari faoliyatiga zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etish, hujjatlarni elektron shaklga o'tkazish va ulardan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish bo'yicha keng ko'lamli ishlar amalga oshirildi. 2017-yilda O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan Surxondaryo viloyatiga tashrif davomida arxiv tizimining moddiy-texnik bazasini yaxshilash bo'yicha topshiriqlar berildi. Mazkur topshiriqlar asosida Termiz shahrida zamonaviy talablarga javob beradigan yangi arxiv binosi qurilishi boshlandi. Yangi bino hujjatlarni saqlash, restavratsiya qilish va ulardan foydalanishni tashkil etish uchun zarur texnik vositalar bilan jihozlandi. Bugungi kunda Surxondaryo viloyati arxivlarida tarixiy hujjatlarni raqamlashtirish ishlari bosqichma-bosqich amalga oshirilmoqda. Raqamlashtirish hujjatlarning asl nusxalarini uzoq muddat saqlash, ulardan foydalanish jarayonini soddalashtirish va fuqarolarga tezkor xizmat ko'rsatish imkonini bermoqda. Elektron ma'lumotlar bazalarining shakllantirilishi arxiv fondlari tarkibi haqidagi ma'lumotlarni qisqa vaqt ichida izlab topishga xizmat qilmoqda. Shu bilan birga, arxiv hujjatlaridan ilmiy tadqiqotlar, o'lkashunoslik ishlari va tarixiy izlanishlarda foydalanish ko'lami ham kengayib bormoqda. Arxiv muassasalari tomonidan ko'rgazmalar, davra suhbatlari, ma'naviy-ma'rifiy tadbirlar tashkil etilib, tarixiy merosni keng jamoatchilikka yetkazish ishlari olib borilmoqda. Kelgusida Surxondaryo viloyati arxiv tizimini rivojlantirishning asosiy yo'nalishlari sifatida hujjatlarni to'liq raqamlashtirish, elektron arxiv fondlarini yaratish, xalqaro standartlarga mos saqlash texnologiyalarini joriy etish hamda fuqarolar uchun masofaviy arxiv xizmatlarini kengaytirish masalalari muhim ahamiyat kasb etadi. Bu esa viloyatning boy tarixiy hujjatli merosini kelajak avlodlarga yetkazishda muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

Xulosa: Surxondaryo viloyati arxiv tizimining shakllanish va rivojlanish tarixi viloyatning ijtimoiy-siyosiy taraqqiyoti bilan uzviy bog‘liqdir. 1941-yilda viloyat tashkil etilishi bilan bir vaqtda arxiv tizimining ham faoliyati yo‘lga qo‘yildi. Dastlabki yillarda cheklangan moddiy va kadrlar imkoniyatlariga qaramasdan, viloyat tarixiga oid muhim hujjatlarni yig‘ish va saqlash ishlari amalga oshirildi. Mustaqillik yillarida arxiv sohasida amalga oshirilgan islohotlar natijasida Surxondaryo viloyati arxiv tizimining tashkiliy-huquqiy asoslari mustahkamlandi, moddiy-texnik bazasi yaxshilandi va hujjatlarni saqlash sifati oshirildi. Arxiv fondlari muntazam boyitilib, fuqarolarning ijtimoiy-huquqiy so‘rovlarini bajarish hamda ilmiy tadqiqotlarni manbalar bilan ta‘minlash ishlari kengaydi. Hozirgi kunda arxiv ishini raqamlashtirish, elektron ma‘lumotlar bazalarini yaratish va zamonaviy axborot texnologiyalarini joriy etish Surxondaryo viloyati arxiv tizimining ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Ushbu jarayonlar tarixiy hujjatlarni saqlash samaradorligini oshirish bilan birga, ulardan foydalanish imkoniyatlarini ham kengaytirmoqda. Shu jihatdan Surxondaryo viloyati arxiv tizimi tarixiy merosni asrash, ilmiy tadqiqotlarni rivojlantirish va jamiyatning axborotga bo‘lgan ehtiyojlarini qondirishda muhim o‘rin tutadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining “**Arxiv ishi to‘g‘risida”gi Qonuni.** – Toshkent, 2010.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining arxiv ishini takomillashtirishga oid farmon va qarorlari. – Toshkent, 2017–2024.
3. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining arxiv ishi bo‘yicha qarorlari. – Toshkent.
4. [O‘zbekiston arxivlari portali](#)
5. [O‘zArxiv agentligi rasmiy sayti](#)
6. Tursunov S., Qobilov E., Pardayev T., Murtazoyev B. **Surxondaryo tarixi.** – Toshkent: Sharq, 2004.
7. Ro‘ziyev A.N. **Surxondaryo viloyati.** – Toshkent: O‘zbekiston, 1996.

8. Jo‘rakulova M.T. **“Surxondaryo viloyat davlat arxiv faoliyatida ayollarning faoliyati va o‘rni”** // Yangi O‘zbekiston, yangi tadqiqotlar jurnali, 2026.
9. [Surxondaryo viloyati davlat arxivi haqida ma’lumot](#)
10. Davletov S., Yuldashev Y. **“Xorazm viloyati davlat arxivlarida raqamlashtirish ishlari”** // Tamaddun Nuri jurnali, 2024.
11. [Kun.uz – Surxondaryo viloyatining tashkil topishi haqidagi tarixiy ma’lumotlar](#)
12. [Ziyonet elektron kutubxonasi](#)
13. [LexUZ milliy qonunchilik bazasi](#)
14. [O‘zbekiston Milliy kutubxonasi elektron katalogi](#)
15. e-library ilmiy maqolalar bazasi